

УДК 903.2(477.82)«637»

Г. В. ОХРИМЕНКО,
Н. В. СКЛЯРЕНКО,
С. М. ЛОКАЙЧУК**Городоцько-здовбицька культура на території
Північно-Західної України**

Стаття присвячена городоцько-здовбицькій культурі, яка разом із межановицькою та стжижовською належить до епішнурових етнокультурних утворень доби бронзи Західної Волині та Волинського Полісся. Подібність артефактів городоцько-здовбицької та межановицької культури ускладнює розрізнення кожної з них. Запропоновано більш детальну селекцію матеріалів городоцько-здовбицької культури з метою виокремлення її «дефінітивних» рис.

Ключові слова: доба бронзи, городоцько-здовбицька культура, межановицька культура, стжижовська культура, Західна Волинь, Волинське Полісся.

Виянято важливими є проблеми доби бронзи Західної Волині, Малопольці, Подністров'я в постшнуровий час – період екзистенції та співіснування кількох культур: межановицької (МК), городоцько-здовбицької (ГЗК), стжижовської (СК), почасти бабинської (БК), можливо, тшинецько-комарівської (ТКК) (табл. 1). Проте пам'ятки перших двох (МК та ГЗК) на ранніх етапах подібні, що викликає жваву дискусію про їхню належність до однієї чи іншої, так само складна для з'ясування проблема еволюції та походження цих культур [1, с. 50–53; 20; 21, с. 23–31; 24]. Одним із ключових питань є вивчення особливостей кераміки МК та ГЗК, передусім неопублікованих і нововідкритих артефактів, для більш чіткого розрізнення матеріалів обох культур. На основі таких описів на часі складання докладних карт пам'яток кожної з них із виділенням більш важливих пунктів, наприклад, великих поселень та їх скупчень, поховань чи могильників, місць окремих знахідок матеріалів, крем'яних майстерень (різних рівнів – «місцевого» значення або для міжрегіонального обміну).

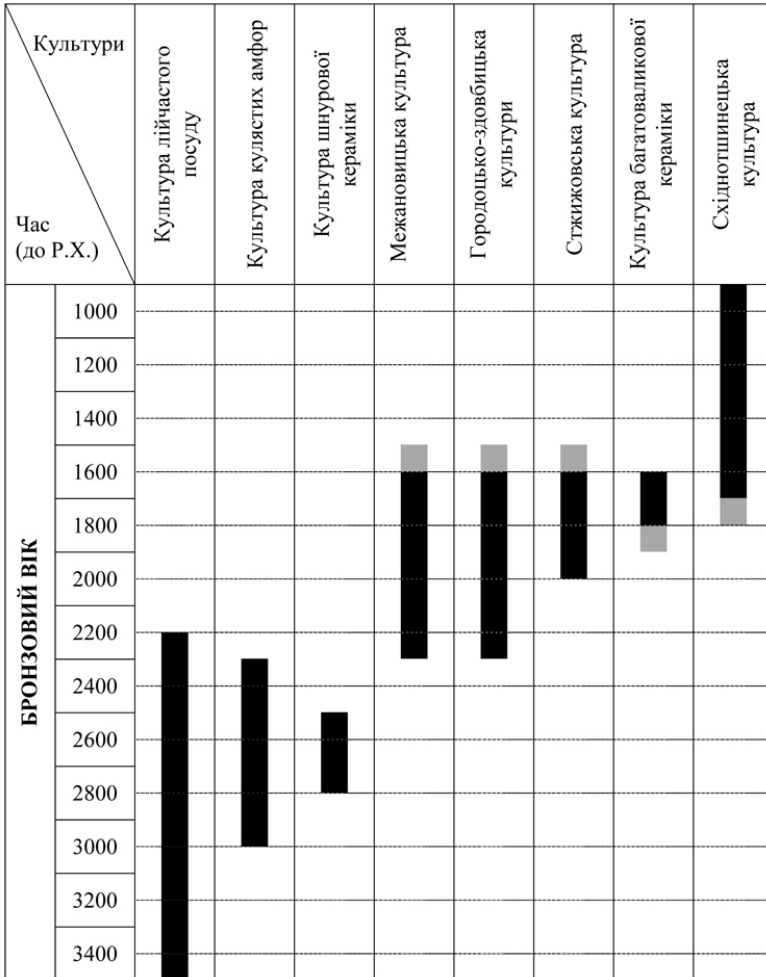
Уже більше як півстоліття відомі пам'ятки городоцько-здовбицької культури, виділеної І. Свешніковим. Проте одностайності й однозначності у її дефініції поки-що немає. Частина поселень епішнурового часу польські дослідники, зокрема Ян Махнік і Славомір Кадров, відносять до межановицької культури [24]. Інші пам'ятки, позначені в радянський період як ГЗК (розвідки довоєнних археологів, наприклад О. Цинкаловського [23], Яна Фітцке та повоєнних років, зокрема Ю. Кухаренка [8], потребують перевірки, уточнень, у т.ч. підтвердження конкретними матеріалами – керамікою, крем'яними виробами. З цього погляду актуальними є проблемні статті та публікації, подані в останні роки К. Бунятян [3, с. 10–20], О. Позіховським

[6, с. 82–101], В. Самолюком [19, с. 26–37], О. Романчуком [17, с. 534–570], В. Ткачем [22, с. 571–709], Охріменком [11, с. 8–14] й іншими.

Для встановлення кількості пам'яток ГЗК, ареалу поширення, розрізнення пунктів МК та ГЗК (які інколи знаходилися поряд) потрібна селекція матеріалів і наявних даних. На мапі І. Свешнікова позначено близько 100 пунк-

Таблиця 1.

Синхронізація археологічних культур доби бронзи
Волині та Волинського Полісся

тів ГЗК [20, с. 31, 83, рис. 24], багато з них обстежені Г. Охріменком. Однак, матеріалів з поліських районів збереглося мало, донні поселення майже непридатні для досліджень, оскільки порушені. У районі Західного Побужжя відомо чимало поселень МК, можливо, і ГЗК. Більшість з них – це сліди поселень, представлені незначною кількістю матеріалів.

Басейни Горині та Західного Бугу вважаються на даний час ніби крайніми межами на заході та сході ареалу поширення ГЗК, хоча є поховання ГЗК в басейні Случі – с. Новий Корець (роботи Б. Прищепи) [19, с. 30–31, рис. 8] (а окремі вироби КШК та кубки, подібні до ГЗК, знайдено аж за Дніпром [5, с. 92–94]). Про пам'ятки ГЗК на р. Стубла пише В. Ткач [22, с. 613].

У довіднику «Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи та раннього заліза» (1982 р.) подано опис 94 пам'яток ГЗК [2, с. 31–32]. Зокрема, на Поліссі їх виявлено біля сіл Турівка Володимир-Волинського району, Уховецьк Ковельського району, Ладинь, Піща Любомльського райо-

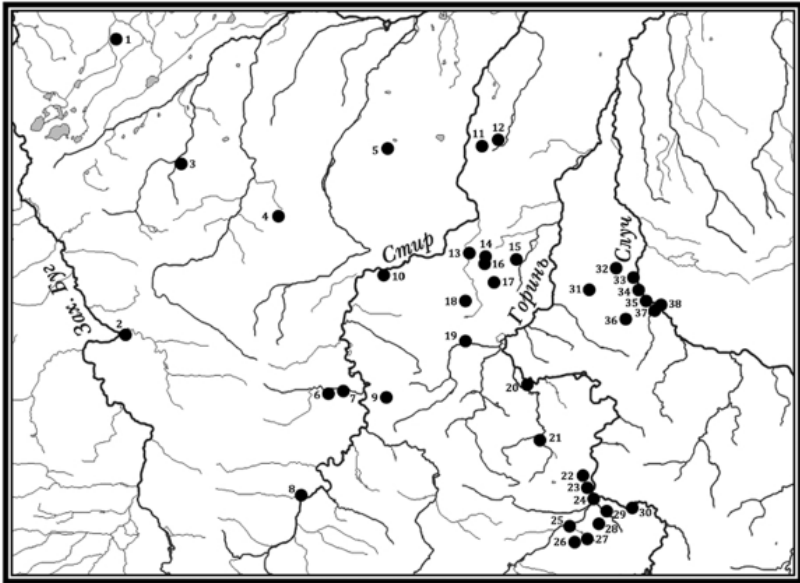

Рис. 1. Карта окремих пам'яток городоцько-здовбицької культури на Волинському Поліссі та Волині: 1 – Малорита, 2 – Устилуг, 3 – Нова Вишівка, 4 – Уховецьк, 5 – Карасин, 6 – Ратнів, 7 – Гірка Полонка, 8 – Мерва, 9 – Підгайці, 10 – Четвертя, 11 – Половлі, 12 – Зелениця, 13 – Ницогівка, 14 – Осова, 15 – Великий Мідськ, 16 – Майдан-Липно, 17 – Липно, 18 – Берестяне, 19 – Цумань, 20 – Городок, 21 – Здовбця, 22 – Хорів, 23 – Розваж, 24 – Острог, 25 – Кунів, 26 – Мала Радогощ, 27 – Лісна, 28 – Михайлівка, 29 – Дорогоща, 30 – Комарівка, 31 – Моквинські Хутори, 32 – Полянє, 33 – Городище, 34 – Березно, 35 – Моквин, 36 – Голубно, 37 – Прислуч, 38 – Хотин

ну, Нова Вишва, Сереховичі Старовижівського району, Оленине, Острівок Камінь-Каширського району, Горки, Лахвичі Любешівського району. Тут знайдено кераміку зі шнуровим орнаментом і крем'яні вироби. Вони дають важливу інформацію, яка все ж потребує уточнень та підтвердження ілюстраціями. Окремі фрагменти посуду ГЗК відомі на півдні Білорусі [7, с. 259–273].

Протягом багатьох років наприкінці ХХ ст. Г. Охріменком проводились розвідки на території Волинського Полісся, зокрема у Маневицькому, Любешівському, Ратнівському, Дубровицькому, Сарненському, Костопільському, Березнівському районах Волинської та Рівненської областей. Частина з виявлених при цьому пам'яток ГЗК подана в додатку «Пам'ятки межановицької культури на території Волинської області» книги «Нариси культури давньої Волині» [9, с. 446–452]. Але більшість з них належить, все ж, до ГЗК. Всього тут представлений короткий опис 72 пунктів, але деякі з них – це недосліджені кургани, і культурна приналежність їх точно невідома.

Багаторічні розвідувальні роботи на Західноволинському Поліссі та Західній Волині дають певне уявлення про заселення цих земель носіями ГЗК (рис. 1). Можна констатувати, що регіон не був густо заселеним. На берегах багатьох річок знахідок кераміки згаданої культури майже невідомо (річки Вишівка, Турія, Стохід, Прип'ять, пониззя Стиру та Горині). Втім, скупчення поселень ГЗК помічається в середній течії Горині: Хорів, Дорогоща, околиці Нетішина, Вільбівне (розвідки О. Романчука [18, с. 534–570]), Розваж (розкопки та розвідки М. Пелешина, О. Позіховського, О. Романчука, В. Самолюка, Б. Прищепи, І. Винокура, В. Мегея, А. Гуцала). У пониззі р. Устя, очевидно, був значний куц поселень ГЗК (роботи Ф. Штейнгеля, І. Шойер-Савицької, І. Свешнікова та ін.) [6, с. 82–101] (рис. 3:1).

У книзі О. Цинкаловського «Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego» в переліку пунктів «Культури шнурової кераміки» зазначена 41 пам'ятка [23, с. 41–46]. Частина з них належить до ранньої культури шнурової кераміки, такі як, наприклад, Хотивель у Старовижівському районі, інші – до межановицької культури, Черників Володимир-Волинського району Волинської обл., та, можливо, Мирогоща Дубнівського району Рівненської обл. В переліку ймовірно городоцько-здовбицьких пам'яток можна назвати Борки на Кременеччині (поховання зі «шнуровою» керамікою), курган, де знайдено циліндричний кубок зі шнуровим орнаментом, 7 кістяних намистин, 2 колечка зі срібного дроту [23, с. 41] тощо.

У монографії І. Свешнікова, присвяченій добі ранньої бронзи, в таблиці ілюстрацій, де подано матеріали з різних пам'яток (рис. 2), бачимо кераміку і з надприп'ятських територій, зокрема із с. Горки Любешівського району. Тут, очевидно, були виявлені сліди поселень ГЗК [20, с. 31, 83, рис. 28:16,

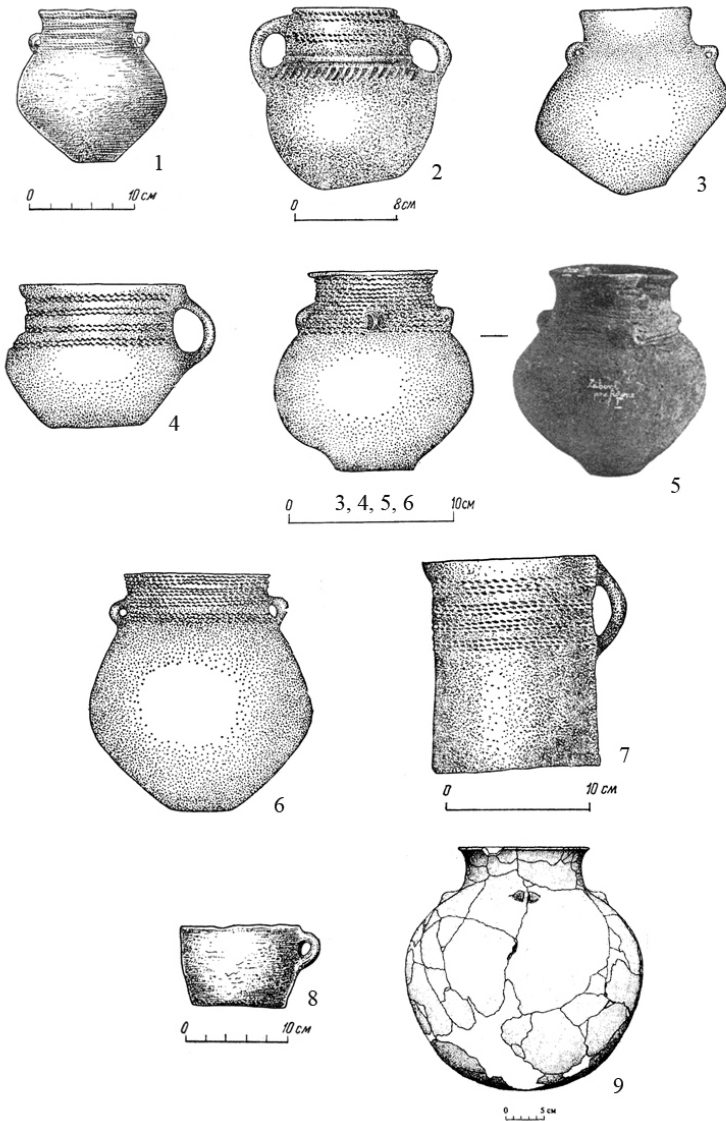

Рис. 2. Кераміка ГЗК: 1 – Здовбиця; 2 – Залужжя; 3 – Мокре; 4 – Городок, ур. Кургани; 5 – Забороль; 6 – Здовбиця, пох. № 2; 7 – Зозів Ц, яма № 21; 8 – Здовбиця, поселення; 9 – Кам'яна Гора, поховання (за І. Свешніковим, Є. Глосіком, В. Самолюком)

18], культури кулястих амфор [20, с. 31, 83, рис. 28:14], стжижовської культури [20, с. 31, 83, рис. 28:1] або культури шнурової кераміки та, ймовірно, тшинецької [20, с. 31, 83, рис. 28:11]. З огляду на таку концентрацію матеріалів доби бронзи, можна вважати околиці с. Горки перспективними для подальших археологічних досліджень ГЗК і доби бронзи загалом. Але варто зазначити, що інших старожитностей ГЗК поряд майже невідомо. Лише в селах Люб'язь, Залухів, Хабарище бачимо відносно значне скупчення кераміки другої половини III – II тис. до н.е. [20, с. 82], проте власне кераміки ГЗК обмаль.

Мало відомі пам'ятки ГЗК й у Нижньому Надстир'ї. Окремі маловиразні матеріали ГЗК та культури шнурової кераміки виявлені під час експедиції Д. Телегіна (1980-ті роки) та Г. Охріменка біля с. Мала Осниця Маневицького району. Значно важливішим пунктом із великою кількістю матеріалів є околиці с. Балаховичі Володимирецького району (приблизно 1,5 км на південь від центру села). Тут, на підвищеному до 2–2,5 м березі, на широкій розвіяній доні у 80-х роках ХХ ст. зафіксовано кількості фрагментів кераміки доби бронзи, в т.ч. ГЗК, включно з фрагментами амфор, кубків, горщиків. Окрім цього, на пам'ятці зібрано уламки посуду КШК, тшинецької культури, крем'яні вироби (наконечники стріл, ножеподібні пластини тощо). Все це знаходилося на площі розміром приблизно 150x200 м. Можливо, таке зручне мисоподібне місце могло бути значним (перевалочним – ?) пунктом на важливому шляху сполучення по р. Стир та вздовж її берегів. Додамо, що приблизно навпроти с. Балаховичі, біля с. Кукли, знайдено цілу амфору ГЗК з двома ручками – імовірно з поховання (рис. 3:2). Тут учнями місцевої школи зібрано крем'яні та кам'яні знаряддя того часу. Нижче течією Стиру подібні вироби виявлено навколо сіл Комарово та Новосілки.

Для з'ясування присутності населення ГЗК в останній третині III тис. – першій половині II тис. до н.е. (XVI (?) ст. до н.е.) на Західноволинському Поліссі було проаналізовано матеріали цієї культури з фондів Волинського краєзнавчого музею. Всього кераміки тут знайдено до 500 фрагментів, у т.ч. близько 250 – з орнаментом. Усі ці артефакти зібрано приблизно в 30 пунктах. Найбільше орнаментованих фрагментів й уламків вінець посуду походить з пам'ятки в ур. Кругле Поле поблизу с. Майдан-Липно Маневицького району – 140 шт. (цілих посудин не виявлено). Загалом поблизу названого села відомо 5 пунктів ГЗК. Біля сусіднього с. Осова Костопільського району (всіх пам'яток ГЗК тут нараховується до 10 пунктів) зібрано більше 70 фрагментів з орнаментом і уламків вінець (рис. 3:3; рис. 5:4). Цей куц пам'яток (околиці сіл Матійки, Красноволя, Липно, Холоневичі, Гораймівка (рис. 5:1), Осова (рис. 5:4), Великий Мідськ й інші) сконцентрований поблизу с. Великий Мідськ, де віддавна відомі родовища міді та базальту. Північніше від с. Осова, як стало

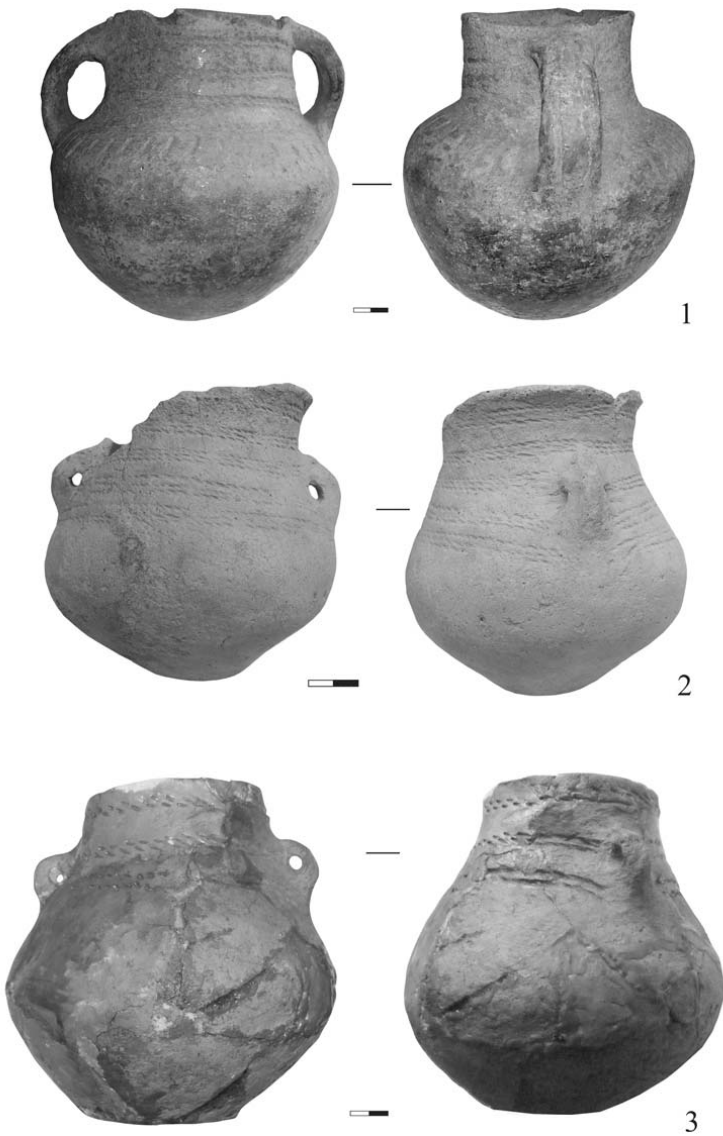

Рис. 3. Амфори ГЗК: 1 – Городок, Рівненський район Рівненська обл.; 2 – Кукли, Маневицький район Волинська обл.; 3 – Осова-Стороживка Костопільський район Рівненська обл.

нешодавно відомо, були родовища кременю. Крім того, поблизу с. Балаховичі Володимирецького району на березі Стиру виявлено 20 уламків посуду, в т.ч. 12 орнаментованих і вінець; на березі р. Кормин біля с. Гораймівка Маневецького району знайдено 2 фрагменти, з них один від великої амфори; з Великого Мідська Костопільського району (ур. Березник та ур. Гута) – 16, а також відомо по одному чи кілька фрагментів із сіл Розничі, Семки, Кукли, Ничогівка, Тросне Маневецького району, Берестяне, Липно, Цумань Ківерцівського району, Хабарище Ратнівського району, Березне, Вітковичі, Хотин, Городище, Березнівського р-ну Клевань Рівненського району.

Таким чином, місця проживання населення ГЗК концентрувалися в пунктах, де були вигідні природні умови та корисні копалини: середня течія р. Горинь (поблизу Негішина, Великого Мідська), поблизу м. Березне (розвідки О. Романчука), пониззя р. Устя (біля с. Городок (рис. 3:1)) й інші. Проте, інколи вони селилися на родючих ґрунтах Волині (Мерва, Торчин (рис. 4:2–4), Підгайці (рис. 5:3), Гірка Полонка (рис. 4:1)) й інші).

На Поліссі, Малому Поліссі, Волині основними видами господарства носіїв ГЗК було скотарство, землеробство та невід'ємні для жителів поліської зони полювання, рибальство, збиральництво. Тобто носії ГЗК переважно селилися у межах Полісся або Малого Полісся, що більше відповідало їх спосіб господарювання. Житла робилися переважно невеликих розмірів (землянки та напівземлянки).

Кераміка ГЗК має здебільшого коричневий з відтінками колір, домішку граніту й інших мінералів, зрідка товченого паленого кременю. Натомість посуд межановицької культури при певній подібності форм та шнурового й іншого декорування (прокреслення, відтиски) має переважно темну барву та включення товченого паленого кременю в глиняному тісті (наприклад пам'ятки Луцького, Млинівського, Дубнівського районів, останні виявлені В. Ткачем). У пізніші періоди на посуді МК з'являються різні валики-виступи. Хоча і в ГЗК іноді наявні своєрідні виступи різної форми (Осова Костопільського району Рівненської обл., Майдан-Липно Маневецького району Волинської обл.).

Дві згадані культури у кераміці та знаряддях праці мають подібності. К. Бунятян використовує подвійну назву ГЗК/МК або навпаки [4, с. 34]. І це, очевидно, правильно. Дещо подібну ситуацію зафіксовано у тшинецько-комарівській культурі пізнього періоду доби бронзи.

У Середньому Погоринні, в межах Острозького та Ізяславського районів Рівненської та Хмельницької областей розвідками О. Романчука виявлено найбільший вузол пам'яток ГЗК – бл. 30 поселень та їх слідів (більшість на Ізяславщині). Ці пам'ятки тяжіють до р. Горинь та розташовані на вищих, сухих

піщаних місцях¹. Основними місцями знахідок кераміки й інших артефактів ГЗК у Ізяславському районі були: Дорогоща, Кам'янка, Михайлівка (ур. Америка), Лісна, Прикордонне, Кунів, Нетішин, Комарівка, Півнева Гора, Хотень Другий, Дертка, Болотківці, Мала Радогощ, Мала Боровиця, Стригани, Михайлівка (ур. Цибині), Михайлівка (ур. Лимиші), Новосілки й інші – всього бл. 20. Далі на північ, теж у басейні Горині відомі: Острог (ур. Кургани), Вельбівне, Хорів (кілька пунктів), Розваж (ур. Кошара) (розкопки О. Позіховського), Могиляни, Слобідка (ур. Мурин, ур. Мала Слобідка), Верхів й інші.

Кілька пунктів відомо в Гощанському районі – Ясне [19, с. 30–31, рис. 8], Корецькому районі – с. Новий Корець, Здолбунівському районі – с. Здовбиця, в басейні р. Стубла [22, с. 613]. Проте є велика імовірність, що пам'ятки ГЗК є і в цій частині Погориння (в межах Волинської височини), менше обстеженої розвідками. Ще один куц пам'яток ГЗК знаходиться в Березнівському районі (також відкритий О. Романчуком). Нараховує він 14 поселень та їх слідів: села Голубне, Поляни, Кургани, Городище, Моквин, Моквинські хутори [26, s. 3–4; 25, s. 36–39; 12, с. 4–16], Городище (ур. Залісся III), Городище (ур. Конева Гора), Поляни (ур. Косяк), Поляни I, Березне. Знову-таки, їх тут може бути більше. Як і на Ізяславщині, ця поліська зона була, імовірно, придатною для населення ГЗК. Для повнішого вивчення цієї мікрореєону Надслуччя потрібні додаткові розвідки та розкопки.

Окрім Ізяславського, Березнівського вузлів пам'яток ГЗК [18, с. 419–447], доцільно виділити Великомідський у складі таких пунктів: Осова (ур. Накоти), Осова (ур. Сокори), Осова (ур. Осівка), Осова (ур. Шлях), Осова (ур. Густина), Осова (ур. Криничка Друга), Осова (ур. Чапелька), Осова (ур. Криничка Перша), Великий Мідськ (ур. Гута), Великий Мідськ (ур. Березник), Золотолін, розташовані в Костопільському районі Рівненської обл.; Майдан-Липно (ур. Кругле Поле), Майдан-Липно (ур. Неріччя), Майдан-Липно (ур. Карпиха) та ін. біля цього села, Гораймівка (ур. На піску) в Маневицькому районі, біля сіл Берестяне, Липно в Ківерцівському районі, а також в смт. Цумань. Окрім того, у Маневицькому районі пам'ятки ГЗК відомі поблизу сіл Четвертня (в басейні Стиру), Кукли (поховання – ?), Граддя (поховання – ?) Волинської обл., а також у Володимирецькому районі Рівненщини біля сіл Балаховичі, Зелениця, Половлі (теж басейн Стиру). Решта пам'яток цієї культури рідко розкидані на Поліссі та Волині.

Отже, основним ареалом ГЗК було Погориння поліської зони. Виникнення Великомідського скупчення поселень зумовлене, ймовірно, наявними родовищами міді, базальту, виходів сіро-смугастого кременю поблизу с. Осова.

¹ Це, очевидно, ще раз доводить, що для носіїв ГЗК скотарство мало першорядне значення.

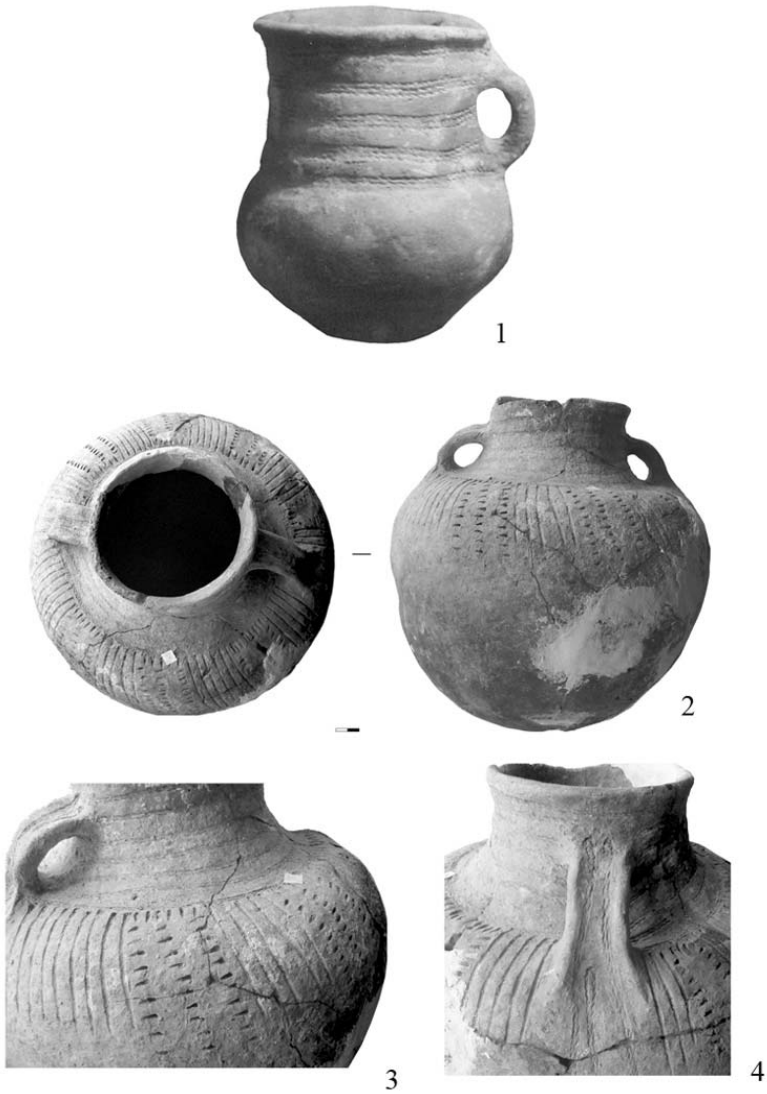

Рис 4. Глек та амфори ГЗК: 1 – Гірка Полонка; 2-4 – смт Торчин,
Луцький район Волинська обл.

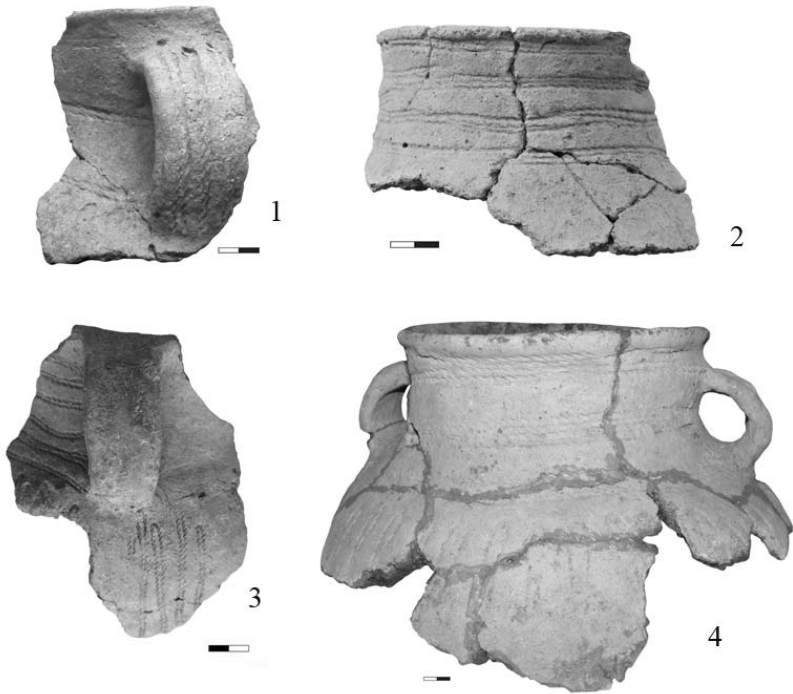

Рис. 5. Фрагменти посуду ГЗК: 1 – Гораймівка, Маневицький район Волинська обл.; 2 – Хорів Острозький район Рівненської обл. (знахідка О.Романчука); 3 – Підгайці Луцький район Волинська обл.; 4 – Осова-Криничка I, Костопільський район Рівненська обл.

Уже в ранній протомежановицькій фазі (2400–2200 рр. до н.е.) серед 17 поданих польськими дослідниками пунктів на мапі пам'яток значиться кілька відкритих на теренах Західної України: Львів, Климківці, Вікняни, Старий Гвіздець, Велика Плавча [24, s. 14, гус. 1]. Останній знаходиться поблизу витоків р. Горинь [20, с. 83, рис. 24]. Тобто Ян Махнік і Славомір Кадров, імовірно, вважали Подністров'я вже наприкінці III тис. до н.е. зоною інфільтрації носіїв межановицької культури, хоча тут виявлено переважно поховальні пам'ятки з циліндричними кубками, які, як відомо, більше притаманні городоцько-здвобицькій культурі Волині та Волинського Полісся².

² До слова, у верхів'ях цієї річки, а саме біля с. Залужжя, знайдено одну з небагатьох добре збережених посудин ГЗК [20, с. 92, рис. 28:27], дуже подібну до відомої амфори з Городка поблизу м. Рівне. Вона так само має дві ручки, які розміщені нижче зрізу вінця та прикрашені подвійними відтисками шнура в кілька горизонтальних рядів, нижче яких нанесені скісно-вертикальні риси

Не виключено, що формування й еволюція ГЗК відбувалася саме в Подністров'ї, пізніше на Західній Волині та Західноволинському Поліссі. А міграції носіїв МК на Західну Волинь проходили із заходу та південного заходу, переважно (?) з території сучасної Польщі.

Матеріали з курганного могильника в Дорогощі дослідники (І. Винокур, А. Гуцал, В. Мегей) вважали належними до ГЗК та ТКК. Проте Ян Махнік і Славомір Кадров відносили епішнурові матеріали з цього могильника до межановицької культури [24, s. 112, гус. 58:1–8]. Одночасно відзначалася певна своєрідність волинського сегменту МК, яка виявляється, зокрема, в керамічних матеріалах: наявності двовухих амфор типу С, D, які рідко трапляються в західному ареалі МК. Далі автори зазначають, що на Волині, а саме у східній її частині, риси ранньомежановицької культури «могли зберігатися дещо довше, ніж у Малопольщі, принаймні, до середнього періоду класичної фази» МК. Як підтвердження наводять матеріали з Дорогощі: амфори типу B2, C2, D1 та кубки типу G1, орнаментовані шнуром у ранньомежановицькому стилі, а також вази, прикрашені вертикальними валиками, горнята (garnki) типу А з чотирма гудзами – виступами біля вінець. Але технологічні риси кераміки з Дорогощі, на нашу думку, типові для пізньої фази межановицької культури [24, s. 143], хоча зібрані О. Романчуком фрагменти кераміки з околиць Дорогощі мають типовий для ГЗК вигляд. Таким чином, питання належності матеріалів з Дорогощі до ГЗК чи МК залишається спірним. Швидше за все, тут була одна з багатьох зона зстику ГЗК та МК

Довгий час триває дискусія про наявність пам'яток МК на теренах Західної Волині та Поділля [24, s. 139–150; 3, с. 10–20]. На думку І. Свешнікова, Західна Волинь заселялася наприкінці III – першій половині II тис. до н.е. носіями ГЗК [20, с. 80]. Виявлені поховання М. Островським близько с. Липа [10, с. 60–63], можуть бути належними до МК, хоч і знаходилися в кам'яних скринях. Він вважав їх належними до культури шнурової кераміки. Кілька пам'яток МК виявлено в басейні Західного Бугу та Стиру (Торчин, Усичі, Шепель, Тадані, Яструбичі, Новий Яричів, Лежниця) [14, с. 62–77; 13, с. 160–172; 15, с. 90–92; 16, с. 89–103].

У різні часи в прикордонних районах Хмельниччини О. Романчуком був зібраний нечисельний підйомний матеріал, характерний культурам епішнурової кераміки (найбільше ГЗК). Знахідки були зібрані на піщаних дюнах, берегах заплав річок і траплялися досить рідко. Повторні обстеження пам'яток не проводилися.

Отже, городоцько-здовбицька культура середнього періоду доби бронзи (2400/2300 – 1600 роки до н.е.) разом із МК, СК належить до епішнурових

культур Волині та Волинського Полісся. Найбільш генетично близькою до неї є межановицька культура Малопольці, Волині.

Культура виокремлена та найбільше досліджувалася І. Свешніковим. Значну увагу цій культурі приділяє в останні роки К. Бунятян. У даний час можна виділити чотири основних кущі пам'яток ГЗК: поблизу Нетішина, Городка, Березного, Великого Мідська. Всього поселень, слідів поселень, крем'яних майстерень, поховань (підкурганних та ґрунтових) нараховується бл. 100.

Керамічні вироби ГЗК (амфори, кубки, глечики, черпаки) відзначаються переважно невеликими розмірами. Орнаментувалася їх верхня частина. Позбавленими декору є приблизно 30–40 % виробів. Колір коричневий з відтінками – від світлого до сіро-коричневого. Поверхня відносно вирівняна. У глиняній масі є домішка жорстви, різних мінералів, але дуже рідко кременю.

Проживання носів ГЗК на піщаних поліських ґрунтах свідчить про домінування у них скотарства над землеробством, тоді як межановицьке населення селилося на родючих волинських землях, часто поблизу виходів кременю на берегах невеликих і більших річок. Особливостями ГЗК є: 1) проживання переважно в зоні Полісся; 2) напівкочовий скотарський уклад життя; 3) відсутність великих поселень (як у МК) з 3–4 жител; 4) наявність у керамічному комплексі кубків, амфор, глечиків, що вирізняються коричневим кольором, домішкою жорстви з гранітом й інших мінералів у тісті виробів; декор шнуровий із подвійних, потрійних відтисків, розміщених у верхній частині та на ручках виробів; 5) поховання підкурганні та ґрунтові, часто з використанням кубків; 6) крем'яні вироби ГЗК, СК та МК досить подібні. Проте окреслені особливості вимагають подальших уточнень.

Джерела та література

1. Археология Прикарпатья, Вольны и Закарпатья: энеолит, бронза и раннее железо / Э.А. Балагури [и др.]; отв. ред. А.П. Черныш. – К. : Наук. думка, 1990. – 187 с.
2. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи та раннього заліза / відп. ред. О.П. Черныш. – К.: Наук. думка, 1982. – 194 с.
3. Бунятян К.П. Городоцько-здвобицька культура: проблемна ситуація / К.П. Бунятян // Археологія. – 2008. – № 3. – С. 10–20.
4. Бунятян К.П. Етнокультурна ситуація на Західній Волині за доби бронзи / К.П. Бунятян // Археологія. – 2013. – № 1. – С. 33–50.
5. Бунятян К.П. Західні мігранти в середній Наддніпрянщині близько середини 3 тис. Cal BC / К.П. Бунятян // МатеріалитадослідженнязархеологіїСхідноїУкраїни. – Луганськ: СЧУ ім. В. Даля, 2007. – С. 92–94.
6. Бунятян К.П. Поселення городоцько-здвобицької культури неподалік Острога / К.П. Бунятян, О.Л. Позіховський // Археологія. – 2011. – № 3. – С. 82–101.
7. Крывальцевыч М. «Шнуравы гарызонт» на Беларусі / М. Крывальцевыч // Od nolityzacji do rosątków epoki brązu – Poznań, 2001. – S. 259–273.
8. Кухаренко Ю.В. Первобытныя памятники Полесья / Ю.В. Кухаренко // САИ. – 1962. – Вып. Б1–18. – 24 с.

9. Нариси культури давньої Волині / за заг. ред. Г.В. Охріменка. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. – 600 с.
10. Островський М. Поховання культури шнурової кераміки поблизу с. Липа Ровенської області / М. Островський // Археологія. – 1971. – № 2. – С. 60–63.
11. Охріменко Г. Керамічні кубки городоцько-здобицької культури / Г. Охріменко, Н. Скляренко, С. Локайчук // Літопис Волині: всеукраїнський науковий часопис. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2013. – Ч. 13. – С. 8–14.
12. Охріменко Г. Поселення доби середньої бронзи. Майдан Моквинський / Г. Охріменко, І. Маркус // Літопис Березнівщини: Наукові записки Березнівського краєзнавчого музею. – Рівне : О. Зень, 2011. – Вип. 1. – С. 4–16.
13. Пелещин М. Деякі питання історії племен культури шнурової кераміки у межиріччі Горині і Стиру / М. Пелещин // Волино-Подільські археологічні студії. Вип. 1. – Львів, 1998. – С. 160–172.
14. Пелещин М. До питання про культурологічний процес на початку бронзової доби в межиріччі Західного Бугу і Стиру / М. Пелещин // Наукові записки Львівського історичного музею. Вип. VI. Ч. 1. – Львів, 1997. – С. 62–77.
15. Пелещин М. Нові пам'ятники культури шнурової кераміки у верхів'ях Західного Бугу / М. Пелещин, І. Михальшин // Археологія. – 1987. – № 59. – С. 90–92.
16. Пелещин М. Нові поселення стжижовської культури на Волині / М. Пелещин // Археологія. – 1971. – Вип. 1. – С. 89–103.
17. Романчук О. Пам'ятки доби бронзи в районі Малого Полісся / О. Романчук // Охріменко Г. та ін. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2007. – С. 534–570.
18. Романчук О. Матеріали до археологічної карти Березнівщини доби бронзи / О. Романчук // Археологічна спадщина Яна Фітцке / за заг. ред. Г. Охріменка. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2005. – С. 419–447.
19. Самолок В. Нові поховальні пам'ятки городоцько-здобицької культури / В. Самолок // Археологія. – 2009. – № 4. – С. 26–37.
20. Свєшніков І.К. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до н. е. / І.К. Свєшніков. – К. : Наук. думка, 1974. – 206 с.
21. Свєшніков І. Нові поховання початку бронзової доби на Західній Волині / І. Свєшніков // Studia archeologica. – 1993. – № 1. – С. 23–31.
22. Ткач В. Пам'ятки доби ранньої бронзи в середній течії р. Ікви (культури шнурової кераміки) / В. Ткач // Охріменко Г. [та ін.]. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2007. – С. 571–709.
23. Cynkałowski A. Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego / A. Cynkałowski. – Warszawa, 1961. – 271 s.
24. Kadrow S. Kultura mierzanowicka: chronologia, taksonomia i rozwój przestrzenny / S. Kadrow, J. Machnik. – Kraków, 1997. – 196 s.
25. Sulimirski T. Notatki z badań archeologicznych na Wołyniu / T. Sulimirski // Ziemia Wołyńska. – 1939. – R. II. – S. 36–39.
26. Sulimirski T. O poleskiej praoczyźnie słowian / T. Sulimirski // Z otchłani wieków. – Poznań, 1939. – T. XIV. – Z. 3–4.

Охрименко Г.В., Скляренко Н.В., Локайчук С.М. Городоцько-здобицька культура на території Северо-Западної України

Стаття посвячена городоцько-здобицькій культурі, яка разом з межановицькою і стжижовською належить до епішнурових етнокультурних образів епохи бронзи Західної Волині і Волинського Полісся. Сходство артефактів городоцько-здобицької культури і межановицької культури ускладнює розпізнавання кожної з них.

Предлагается более подробная селекция материалов городоцко-здолбицкой культуры с целью выделения ее «дефинитивных» признаков.

Ключевые слова: эпоха бронзы, городоцко-здолбицкая культура, межановицкая культура, стжижовская культура, Западная Волынь, Волыньское Полесье.

Okhrimenko H.V., Sklyarenko N.V., Lokaychuk S.M. Horodotsko-zdovbytska culture in the North-Western Ukraine

The article is devoted horodotsko-zdolbytska culture, which, together with mezhanovytska and stzhyzhovska epicorded refers to the ethnic and cultural education of the Bronze Age and Western Volyn Volyn Polissya. The similarity of artifacts of horodotsko-zdolbytska culture and mezhanovytska culture complicates the distinction between each of them. It proposed more of horodotsko-zdolbytska culture selection of materials in order to highlight its «definitive» signs.

Key words: Bronze Age, horodotsko-zdolbytska culture, mezhanovytska culture, stzhyzhovska culture, Western Volyn, Volyn Polissya.

Дата подання до друку: 24.10.2015 р.